

Middeleeuwse handschriften

Verzamelen en bewonderen

Margeversiering in ultramarijn. Letters versierd met bladgoud. Perkament gemaakt van schapehuiden. Handschriften waren in de Middeleeuwen al even kostbaar als ze vandaag zijn. Nu de KBR haar uitzonderlijke collectie Middeleeuwse handschriften in een recent geopend museum presenteert aan het bredere publiek, toont weldra ook een nieuwe groep verzamelaars belangstelling voor dit eeuwenoude verzameldomein.

TEKST: ELENA LOMBARDO

Het verzamelen van geschriften was reeds eeuwen voor de hertogen van Bourgondië hun bibliotheek aanlegden gebruikelijk. Ook vandaag blijft de mens verwonderd om dit tastbare verleden in de handen te hebben. In België heeft de verzameltak altijd een geïnteresseerd publiek gekend. Wie zijn deze verzamelaars, hoe bewaren zij hun kostbare schat, en hoe leg je een collectie aan? “Verzamelaars van handschriften zijn vaak geen typische

bibliofielen met volle bibliotheken”, verzekert Nathalie Van De Wiele van het gelijknamige Brugse veilinghuis ons. “Meestal zijn het estheten met een huis vol mooie schilderijen en authentieke meubels. Ze hebben enkele handschriften of miniaturen in hun collectie, die ze nu en dan eens boven halen om zelf naar te kijken en te koesteren. Een moment van solitair genot. Het verzamelen van handschriften is een intieme bezigheid: het zijn geen stukken om mee te pronken.”

‘Chroniques de Hainaut’ (detail), Zuidelijke Nederlanden, 1447-1468. Dit werk vertelt de geschiedenis van het graafschap Henegouwen. Het Latijnse origineel werd tussen 1390 en 1396 geschreven door Jacques de Guise. Het werd in opdracht van Filips de Goede (1396-1467) tussen 1446 en 1450 vertaald in het Frans door Jean Wauquelin. De frontispice is van de hand van Rogier van der Weyden. Dit werk behoort tot de 50 meest prestigieuze handschriften wereldwijd.
© KBR.

Getijdenboek (detail), Hene-gouwen, ca. 1490-1500. Latijn en Frans handschrift op vellum. Toegeschreven aan de Meester van Marguerite de Liedekerke. Verkocht op de veiling van 13 & 14-12-2019 bij Arenberg Auctions, Brussel voor € 42.000.

Geïntermeerd verzamelen

Nu de KBR - voorheen de Koninklijke Bibliotheek van België - het medium in de kijker plaatst, zullen ongetwijfeld meer geïnteresseerden hun weg vinden naar de gespecialiseerde veilinghuizen en antiquariaten. Hier kunnen ze zich steeds door experts laten bijstaan. Van De Wiele: "Wie start met verzamelen, leest zich best eerst goed in en gaat naar musea en tentoonstellingen. Er valt veel te leren over handschriften en miniaturen, maar het is wel een toegankelijke markt. Wie wil kopen kan altijd een beroep doen op de expertise van de experts in veilinghuizen of antiquariaten. Een startende

verzamelaar zou ik bijvoorbeeld aanraden ooit een getijdenboek in huis te halen. Het is een iconisch stuk voor in de collectie." Ook Henri Godts van het Brusselse veilinghuis Arenberg Auctions staat verzamelaars graag bij in hun zoektocht. "Ik zou iedereen aanraden te starten met losse bladen. Die zijn het meest toeganke-

"Het verzamelen van handschriften is een intieme bezigheid."

NATHALIE VAN DE WIELE

Losse miniatuur op vellum, 'Allégorie de la Rhétorique', ca. 1505. Volgens Em. Prof. A. Derolez kan de miniatuur toegeschreven worden aan een van de Meesters van Raphael de Mercatellis. Raphael de Mercatellis (1437-1508) was een van de buitenechtelijke kinderen van Filips de Goede en werd abt van de Sint-Baafsabdij te Gent. Verschillende boekverluchters werkten voor hem, ze worden collectief de 'Meesters van Raphael de Mercatellis' genoemd. De stijl is te situeren op de grens van late gotiek en vroege renaissance. Verkocht op de veiling van 04 & 05-10-2019 bij Marc Van De Wiele voor € 21.000.

rechterpagina onder Het Peterborough Psalter, 'Koning David bespeelt de harp' (detail), begin 14e eeuw, Engeland. Dit psalmboek werd gemaakt in opdracht van de abt van de abdij van Peterborough en geschonken aan paus Johannes XXII. De tekst mag dan religieus zijn, profane onderwerpen werden zeker niet geschuwd. Ieder folio staat vol antropomorfe wezens, plantaardige motieven en weggedoken monsters aan de regeluiteinden. Op het tentoongestelde folio houdt een vos een haan bij zijn nekvel. Het gaat om de encensering van een episode uit de beroemde Roman de Renart. Dit werk behoort tot de 50 meest prestigieuze handschriften wereldwijd. © KBR.

lijk en betaalbaar. Maar uiteindelijk doet elke verzamelaar wat hij wil. Er bestaat geen canon voor de ideale historische bibliotheek. Voor de ideale bewaring gaan verzamelaars best te rade bij conservatoren en restaurateurs. Je hebt fragiele historische stukken in handen die niet immuun zijn voor de tand des tijds. Het is dus belangrijk deze stukken met de grootste zorgen te beschermen tegen externe elementen.”

Uiteenlopende markt

Dat we de markt van handschriften toegankelijk kunnen noemen, heeft alles te maken met het brede scala aan soorten. “De KBR toont de topstukken uit de middeleeuwse canon aan het brede publiek, maar men moet zich er goed van bewust zijn, dat naast spektakelstukken zoals in de Librije van de hertogen van Bourgondië, er ook ontelbaar veel ‘gewone’ stukken circuleren over uiteenlopende onderwerpen. Men produceerde theologische traktaten, bijbels, wereldkronieken of getijdenboeken op grotere schaal. Hiertussen zien we stukken van verschillende kwaliteiten langskomen en daarom zijn er zo veel uiteenlopende prijsniveaus”, legt Godts ons

uit. “Maar aangezien het nog steeds om handschriften gaat en niet om gedrukte boeken, is elk exemplaar toch uniek. Getijdenboeken werden vaak in grotere getallen gemaakt in eenzelfde atelier en volgen naargelang de markt waarvoor ze gemaakt werden, eenzelfde stramen. Zo had je in Vlaanderen in de 14e en 15e eeuw een grote export naar Engeland van getijdenboeken met de gebruiken van Salisbury. Er werden meerdere stuks gekopieerd, maar dat maakt ze niet minder bijzonder.” Arenberg Auctions veilt vier keer per jaar ruim 1.100 diverse loten, waaronder verschillende middeleeuwse handschriften of miniaturen. “De handschriften die we toegestuurd krijgen, komen uit particuliere collecties. Soms gaat het om een erfenis, doet een verzamelaar een stuk van de hand, of vindt iemand een oud stuk op zolder. Dat instellingen stukken verkopen, komt zelden of nooit voor. Een origineel werk uit de Librije van de hertogen van Bourgondië op de markt, is daarom ook hoogst onwaarschijnlijk. Een middeleeuws handschrift van kwaliteit uit dezelfde periode kan een particuliere verzamelaar echter wel op een veiling aankopen.”

Beroemde kopiisten en miniaturisten

Veilinghuizen bepalen een richtprijs aan de hand van vele factoren. Henri Godts: “Ouderdom en zeldzaamheid spelen een belangrijke rol. Daarnaast is ook de herkomst belangrijk en proberen we een auteur of productiecentrum te achterhalen. Andere parameters zijn het medium, bijvoorbeeld perkament, en de uitwerking. Zijn er verluchtingen, is het werk geïllustreerd, wat zijn de formaten van de illustraties en wat is de kwaliteit? Deze elementen spelen allen een belangrijke rol tijdens de prijsbepaling. Je kan als verzamelaar voor een paar duizend euro wel een getijdenboek aanschaffen, maar hiervan zal de uitvoering dan misschien minder gedetailleerd zijn.” Verschillende handschriften uit de Bourgondische Librije werden op uitdrukkelijk verzoek van de hertogen geschreven door beroemde kopiïsten als Jean Miélot, Jean Wauquelin en David Aubert. Heel wat van de codices vormen absolute meesterwerken van Franse of Vlaamse miniatuurkunst en werden verfraaid door topkunstenaars als Jan de Tavernier, Philippe de Mazerolles of Simon Marmion. Nathalie Van De Wiele: “Deze namen duiken op de kunstmarkt wel eens op, maar dan eerder bij de grote veilinghuizen in Londen of New York. Wanneer we bij ons een gekende kunstenaar kunnen identificeren, dan gaat de prijs natuurlijk de hoogte in. Over het algemeen zijn getijdenboeken uit de 15e eeuw, zoals die met de gebruiken van Maria, de meest gangbare op de markt. Ze werden gemaakt voor leken om thuis

“Het is belangrijk nauwkeurig en met een kritisch oog te kijken om des te beter te kunnen vergelijken.” HENRI GODTS

te kunnen bidden. Handschriften voor de adel of uit koninklijke bibliotheken komen zelden op de markt. We zien wel soms dat een enkel blad of een miniatuur verkocht wordt uit zo'n collectie. Het was vooral in de 19e eeuw dat men losse bladen uit codices ging halen om ze afzonderlijk te verkopen. Zo zijn ze in circulatie geraakt. Vorig jaar konden we een losse miniatuur toeschrijven aan het atelier van Raphael de Mecatellis, een van de bastaarden van Filips de Goede. Het was heel fijn uitgewerkt en had een uitzonderlijk groot formaat. Het werd verkocht voor € 21.000."

The Spanish Forger

Handschriften verzamelen is een boeiende bezigheid en spreekt verschillende soorten verzamelaars aan. Je hebt gepassioneerde liefhebbers met honderden boeken over één onderwerp, verzamelaars die één type getijdenboeken verzamelen, of occasionele collectioneers die slechts enkele bijzondere stukken in een uiteenlopende kunstcollectie hebben. "Het valt me op dat veel verzamelaars van middeleeuwse handschriften vrouwen zijn", merkt Nathalie Van De Wiele op. "Vooral de meer romantische stukken zijn in trek. Verzamelaars kopen graag riddertaferelen, omdat dit vaak hele mooie voorstellingen zijn. Eigenlijk is dat al eeuwen zo. In de 19e eeuw waren deze taferelen zo populair dat men ze begon te vervalsen. Vaak kan je deze er zo uithalen, omdat men de kunst in de geest van de

Over het KBR-museum

In het hart van Brussel herbergt de KBR (Koninklijke Bibliotheek van België) een van de belangrijkste verzamelingen van handschriften ter wereld. Het gaat om de Librije van de hertogen van Bourgondië, een verzameling van aanvankelijk meer dan 900 handschriften.

De handschriften werden verlucht door de beste miniaturisten van de 15e eeuw. Op de kruising van Middeleeuwen en Moderne Tijd bestrijkt deze librije alle domeinen van de wetenschap en bevat ze zeer belangrijke teksten uit de Middeleeuwse literatuur. Ze behoorde tot de grootste bibliotheken van haar tijd, naast die van de Franse koningen, de Medici of de pauselijke bibliotheek. Na ruim zes eeuwen in bewaring te zijn gebleven, stelt de KBR de collectie vandaag open voor het publiek in een gloednieuw museum. Dat zal niet enkel de geschiedenis van de collectie belichten, maar brengt tevens de historische, politieke en economische context van de periode in beeld. De volledige collectie handschriften van de KBR omvat ruim 35.000 exemplaren, waaronder 4.500 middeleeuwse codices. Daarmee behoort het ensemble in de KBR tot de grootste tien wereldwijd.

Gothic Revival mooier wilde maken dan de middeleeuwse het zelf konden. Maar bij één topvervalser was het heel moeilijk om het verschil te merken. Hij werkte op bestaand middeleeuws perkament of velum en wist vele experts en verzamelaars te misleiden. In 1930 werd hij ontmaskerd door Belle da Costa Greene, de hoofdbibliothecaris van de Pierpont Morgan Library in New York, die hem de naam 'The Spanish Forger' gaf en een lijst van zijn vervalsingen samenstelde. Vandaag bevinden vele van deze exemplaren zich in musea, en zijn ze grappig genoeg ook gewild bij verzamelaars! Zelf hebben we ooit een authentiek 15e-eeuws handschrift in de catalogus gehad, met de datum 1867 in gouden letters op het tweede titelblad. Na een pigmentanalyse bij het KIK bleek dat de miniaturen 19e-eeuws waren. Er zat namelijk Pruisisch blauw in, een pigment dat men in de Middeleeuwen nog niet kende. We vermoeden dat dit originele werk een geschenk was, dat speciaal voor de ontvanger verfraaid werd. Aangezien de nieuwe datum in gouden letters op het titelblad werd aangebracht, zien we het niet echt als een vervalsing. Het boek vormde zelfs voor specialisten een enigme. Het illustreert hoe boeiend en mysterieus middeleeuwse handschriften wel kunnen zijn."

BEZOEKEN

KBR
Kunstberg 28
Brussel
www.kbr.be
Opening: 19-09

Arenberg Auctions
Wolstraat 19/2
Brussel
www.arenbergauctions.com
Volgende veiling:
15-10 t/m 17-10

Van de Wiele Auctions
Groeninge 34
Brugge
www.marcvandewiele.com
Volgende veiling:
09-10 t/m 10-10